

1. Proces romanizace

1. Romanizace → expanze Římské říše:

- ⇒ 3. st. př. Kr.: území Itálie + Sardínie, Sicílie, Korsika, Hispánie (východní část Iberského poloostrova).
- ⇒ 2. st. př. Kr.: Iberský poloostrov, západní část Balkánského poloostrova (Dalmácie), Řecko, severní část Afriky, část Malé Asie.
- ⇒ Konec 2. st. př. Kr.: jih Galie (Gallia Narbonensis).
- ⇒ 1. st. př. Kr.: celá Galie, Egypt, část dnešního Švýcarska a Rakouska (provincie Raetia a Noricum).
- ⇒ 1. st. po Kr.: Pannonia (dnešní část záp. Maďarska), Britannia (r. 43 – Claudius, římská provincie)
- ⇒ 2. st. po Kr.: Dacia (dnešní Rumunsko) (jen od r. 108 – Traianus – do r. 270).

2. Prerománské osídlení (důležité pro tzv. substrátové teorie):

- ⇒ Řecké (od 6. st. př. Kr.): Taras (Tarento), Sybaris (Sibari), Rhégion (Reggio di Calabria), Syrakusai, Katané, Akragas (Agrigento), Messana, Gela.
- ⇒ Etruské (okolo 600 př. Kr.): od Říma k Mantově; centrem dnešní Toskánsko (dnešní Volterra, Arezzo, + Perugia, + Elba) + města okolo Neapole (Cumae, Capua). (více srov. Bouzek, J. *Etruskové – jiní než všechny ostatní národy*, Praha, Karolinum 2003).

3. Expanze říše – hlavní etapy:

- ⇒ Řím kolem r. 500 (Ager Romanus) (viz mapa).
- ⇒ dobytí střední Itálie (Latium a Campania) – samnitské války:
 1. samnitská válka (343-341) → Latium, část Kampánie (po Neapol)
 2. samnitská válka (327-304) → další území okolo Latia.
 3. samnitská válka (298-290) → celá střední Itálie
- ⇒ dobytí jižní Itálie (řecká města – na jejich obranu Pyrrhos, epirský král, 280 – 275), získání Tarentu.
- ⇒ Sicílie → 1. punská válka (264-241), 241 – Sicílie římskou provincií, r. 238 – Korsika a Sardínie.
- ⇒ Hispánie → 2. punská válka (218-202) (Kartáginská říše – Hannibal se zmocňuje města Saguntum), Řím získává Hispánii a Baleáry.

- ⇒ sever Afriky → r. 146 Kartágo zničeno – území Africa.
- ⇒ Galie (58-51 – Caesar).
- ⇒ Egypt a Galatie (Augustus), mezi r. 27 př. Kr. – 9 po Kr. pokus o ovládnutí Germánie (hlavní tažení 12 př. Kr. – 9 po Kr.)
- ⇒ Britannia (r. 43 – Claudius)
- ⇒ Dacia (r. 105-106 – Traianus)
- ⇒ po 150 let pak říše (víceméně) neměnná ...
- ⇒ r. 395 rozdělení Římské říše, vpády a tažení Hunů, Ostrogótů a Visigótů aj. → pád Římské říše (více srov. Česka, J. *Zánik antického světa*, Praha, Vyšehrad 2000).

2. Periodizace latiny – latina klasická / vulgární – základní charakteristiky

-
1. Periodizace latiny (archaická - klasická - vulgární)
 2. Zdroje poznání lidové latiny
 3. Základní charakteristika lidové latiny
 - 3.1. Tendence ve vývoji samohlásek
 - 3.2. Tendence ve vývoji souhlásek
-

1. Periodizace latiny

- ☞ od 7. do r. 81. př. Kr. (po první vystoupení Cicerona, jímž začíná „klasické období“) - období „archaické“ latiny
- ☞ od 7. do 3. st. př. Kr. období „předliterární“ (epigrafické doklady)
- ☞ od r. 200 do r. 600 období „literární“ (a v zásadě jednotně psané) latiny
- ☞ Vulgární latina = lidová, mluvená latina, jejíž doklady jsou pouze nesystematické, sporadické a někdy rekonstruované; tyto tendence lze však doložit pro mnoho jevů v archaické latině (srov. Pultrová - Urbanová - Malá - Šubrt, *Archaická latina*. Praha: Karolinum 2006)

2. Zdroje poznání lidové latiny

Jak vulgární latina vypadala? Máme některé základní zdroje pro její poznání:

- ☞ Appendix Probi (zhruba okolo r. 300 po Kr.) – seznam nesprávně vyslovovaných slov této formy:
 10. calida **non** calda
 11. frigida **non** fricda
 12. vinea **non** vinia
 13. tristis **non** tristus
 14. turma **non** torma

- 15. caelebs **non** celeps
- 16. ostium **non** osteum
- 17. Flavus **non** Flaus
- 18. cavea **non** cavia

- ☞ Nápisy (např. náhrobní nápisy) (shromážděné dnes v *Corpus Inscriptionum Latinarum*), např. jeden pompejský nápis (CIL, IV, 1173): „quisquis ama [amat] valia [valeat], peria [pereat] qui nosci [nescit] amare.“
- ☞ Různé traktáty a technická či lékařská pojednání.
- ☞ Křesťanské texty (překlady Bible).
- ☞ Klasická díla, která obsahují některé pasáže (mluva některých postav – nejznámější Petroniův *Satyricon*)

Základní literatura:

Zavadil, B. *Vývoj španělského jazyka I.*, Praha, Karolinum 1998.

Herman, J. *Le latin vulgaire*, Paris, Presses Universitaires de France 1967.

Väänänen, V. *Introduction au latin vulgaire*, it. překlad: *Introduzione al latino volgare*, Bologna, Pàtron 1982.

Adams, J. N. *Social Variation and the Latin Language*. Cambridge, Cambridge UP, 2013, zejm. I. a II. část (s. 3–198)

3. Základní charakteristika lidové latiny

Na základě výše zmíněných zdrojů lze popsat, jak *pravděpodobně* mluvená latina vypadala

3.1. Samohlásky

1. Kvantita ustupuje kvalitě samohlásek. V klas. latině *délka* byla fonologicky pertinentním rysem: mālum („zlo“) – mālum („jablko“), rosā (nom. sg.) – rosā (abl.sg.), pōpulus („lid“) – pōpulus („topol“):

ī ĭ	ū ŭ
ē ĕ	ō ō
ā ā	

diftongy: au (*aurum*), ae (*caelum*), oe (*poena*), eu (jen několik slov, např. *neu*).

„Zhroucení“ kvantity – 2 teorie (přehled Loporcaro, M. 2015, *Vowel Length from Latin to Romance*, Oxford: OUP.)

- ☞ 1. zkrácení dlouhých samohlásek v nepřízvučných slabikách (v klas. lat. dlouhé samohlásky nemusely být pod přízvukem) → 2. zkrácení dlouhých v přízvučných slabikách;
- 3. prodloužení krátkých samohlásek v přízvučných slabikách → 4. zachování dlouhých v přízvučných slabikách (např. v 5. st. gramatik Consentius: „quidam dicunt piper producta priore syllaba, cum sit brevis“: tj. místo *pīper* vyslovovali *pīper*).
- ☞ Kvalita byla zřejmě sekundárním, fonetickým rysem. Dlouhé vokály byly vyslovovány zavřeně, krátké naopak více otevřeně (srov. Maiden, M. 1995, s. 29). Odpovídající vývojové schéma tedy spíše toto:

Klasická latina – „artikulační“ (fonetické) schéma:

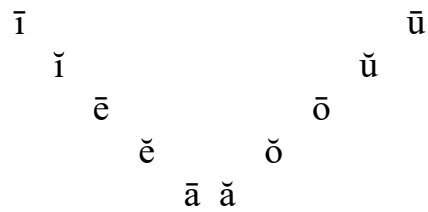
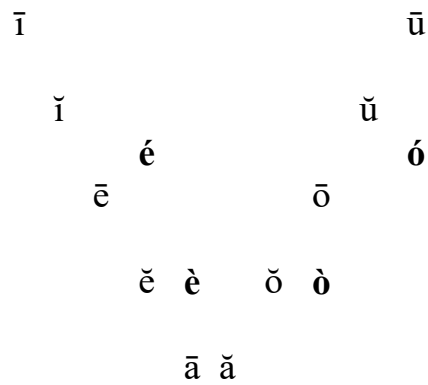
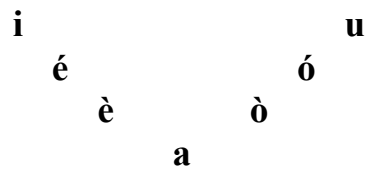

Schéma konfúze kvantita – kvalita:

Výsledný vokalický systém (přízvuchné v mnoha rom. jazycích):

Vývoj diftongů:

ae > è (otevřené e), např. caelu(m) > cielo
oe > é (zavřené e), např. poena(m) > pena
au > ò (otevřené o), např. auru(m) > oro

Rozsah změn:

konfúze $\text{ĩ} / \text{ē} > \text{é} + \text{ũ} / \text{ō} > \text{ó}$ je téměř panrománská (různý vývoj dle typu slabiky u fr.)

lat. výchozí tvar	italština	španělština	francouzština
LĪT.TERA / PĪ.LU	lettera / pelo	letra / pelo	lettre / poil
TĚR.NU / DĚ.BET /	terno / deve	terno / debe	terne / doit
CŮR.RIT / GŮ.LA	corre / gola	corre / gola	court / guele
CŌR.TE / HŌ.RA	corte / ora	corte / hora	court / heure

Výjimky: sardština (kvantita jen zmizela, tzn. splynuly krátké s dlouhými), rumunština (došlo jen ke konfúzi palatál, veláry zůstaly).

Geograficky částečné jsou také:

- synkopa (*calidu(m) > caldu*, *domina(m) > domna*, *viride(m) > verde*)
- proteze (např. *scribere > * iscribere > fr. écrire*, šp. *escribir*; také ve vývoji it.)

3.2. Souhlásky. V konsonantickém systému méně společných, tj. panrománských změn:

1. Zaniká laryngála *h* (v nápisech *hic > ic*, *habere > abere* atd.)
2. Objevuje se nová hláska – znělá frikativa *v* (*grauis > gravis*, *uiuere > vivere*). Vzniká tak nový pár *v – f*. (Ve vývoji dochází ke konfúzi *v – b*).
3. Koncové souhlásky se vytrácejí (důležité pro morfologii a syntax):
 - *m* (*dece < decem*, *contra votu < contra votum* atd.)
 - *s* (složitý vývoj – záp. vs. vých. rom. jazyky)
 - *t* (*pos consulatum < post consulatum*, *posuerun < posuerunt*).
4. Vznikají nové palatální souhlásky: a) lat. *i peius > *pejjus*, *iam > *jam*; souhláska + *i*: *di > dj*, *diurnu(m) > djurnu(m)* atd.; *k / g + e / i > panrománská* palatalizace, např. *cena(m) - [*ke:na] > it. cena [če:na]* atd.)
5. Změny intervokálních souhlásek – sonorizace (*mutare > šp. mudar*, *strata(m) > it. strada*)
6. Redukce souhláskových skupin:
 - *ns > s* (*sponsus > sposus*, *mensis > mesis*, *consul > cosul* atd.);
 - 3 souhlásky > 2 souhlásky (*emptores > imtores*)
 - vznik protetické samohlásky *is.po.sus* (vs. **s.po.sus*) (důvod: *FES.TA, SPA.TA – *S.PA.TA – IS.PA.TA*)

Přízvuk (pěkný popis: Zavadil, B. *Vývoj španělského jazyka I.*)

V klas. latině jeho pozice prediktabilní:

1. většina slov *paroxytona*, jestliže předposlední slabika byla *dlouhá* (neboli *těžká*, tzv. paenultimové pravidlo):
 - přirozeně – dlouhá otevřená slabika (např. *a/mā/re*, *a/ma/bā/mus* aj.);
 - pozičně – zvařená slabika (*a/man/tur*, *col/lec/tum*, *per/fec/tus* aj.).
2. jinak *proparoxytona*, jestliže předposlední slabika byla *krátká* (např. *fēmina*, *domina*).

Ve vývoji do románských jazyků:

1. Většinou se pozice přízvuku nezměnila (skutečná poloha může být jiná v závislosti na fonetických změnách)

lat. výchozí tvar	italština	španělština	francouzština
DEBĚRE	dove <u>re</u>	de <u>ber</u>	de <u>vo</u> ir
SAPĚRE	sap <u>ere</u>	sab <u>er</u>	sav <u>oi</u> r
*PRENDERE (klas. PREHENDERE)	pre <u>ndere</u>	pre <u>nder</u>	pre <u>ndre</u>
PERDERE	pe <u>rdere</u>	per <u>der</u>	pe <u>rdre</u>

2. Přízvuk se stal pohyblivým a fonologicky pertinentním rysem; např. italským pravidlem je, že *všechny přízvučné slabiky jsou těžké* (srov. Maiden, M. 1995, s. 26-27).
3. Novinka: v italštině oxytona (*città* aj.).